

דף קג

'דאמר רבי אסי אמר רבי יוחנן: יתומין שקדמו ומכרו בנכסים מועטין — מה שמכרו מכרו' — ואין חייבים לזון את הבנות מדמי המכירה שקבלו, לפי שמוזן האשה והבנות אינם נגבים אלא מקרקעות ולא ממטלטלין.

ואולם, לאחר תקנת הגאונים לגבות ממטלטלין, כתב רב האי גאון, גובין מדמי המכירה בשביל מוזנות הבנות. והרא"ש והרמב"ן תמדהו על סברתו, שהרי אותן מעות לא נשתעבדו לבנות, כי שיעבודם חל רק על נכסי אביהם. (והשוו זאת לדין יתומים שמכרו נכסי אביהן, שאינם מחוייבים לפרוע חוב האב מן הדמים).

[ולהלכה — הש"ך (קז סק"ח) נטה כדעת רב האי. ואולם בחזו"א (ב"ק טו, לז) כתב שנראה עיקר לדינא כדברי הרא"ש והרמב"ן ו'נמוקי יוסף', (וכן דעת הריטב"א. ואולם הרמ"ה נקט כדברי רב האי. ומבואר מתוך דבריו שכן הוא מדינא דגמרא ולא רק לאחר תקנת הגאונים) שיתומים שמכרו קרקעות, במלוה על-פה, ונתכוונו להפקיע זכות בעלי החובות, (לאפוקי אם מכרו ע"מ לפרוע לבע"ח מן הדמים או מכיסם) — אין בעל-חוב גובה מהם, גם לאחר תקנת הגאונים. וע"ע קצוה"ח קז סק"ו, וב'נתיבות' וב'משוכב'].

— שיטת רשב"ם (בב"ב), וכבר כתב כן רש"י כאן, וכן נטה הרא"ש — שלא הועילה מכירת הבנים אלא לפני העמדה בדין.

ואולם התוס' כתבו להוכיח מכמה סוגיות שאפילו לאחר שפסקו ב"ד והגבום — מועילה מכירת הבנים. (וכן נקט הריטב"א לעיקר — בב"ב קמ וביבמות סו, וכן דעת הרשב"א שם).

[ובשיטה מקובצת מפורש טעמו של דבר, לפי שמוזנות הבנות נגבים מהקרקעות, והקרקע בחזקת היורשים היא עומדת כל זמן שלא מכרון הבנות, ואין ב"ד מגבים לבנות להקנות להן, אלא להרשותן במכירה לצורך מוזנות.

בסגנון אחר פרש ב'קובץ שעורים': חיוב מוזנות איננו חד פעמי אלא חיוב המתחדש בכל יום ויום כפי הצורך, ולכן אין הבנות כשאר בעלי-חובות שהגבו ב"ד את חובם, כי עדיין לא זכו בממון, גם לאחר פסק ב"ד].

בספר 'אבני מילואים' (קיי, יד) כתב לתרץ שיטת רש"י ורשב"ם (ליישב קושיות הראשונים מכ"מ), שגם לשיטתם, יש תפיסת-יד לבנים גם לאחר פסק ב"ד, ואם מכרו — מכירתם מכירה, אלא שכיון שעמדו בדין והתפרסם הדבר, יכולות הבנות לגבות לצורך מוזנותן מהנכסים שנמכרו, (כי לשיטת ר' יוחנן, שהוא בעל המימרא כאן, הטעם שאין מוציאין למוזן הבנות מנכסים משועבדים — לפי שאינם כתובין, אך כל שהיתה העמדה בדין, שיש לה קול, כדאמרינן בכמה מקומות — גובה ממשועבדים. ואכן תלוי הדבר במחלוקת הפוסקים אם הלכה כר' יוחנן או כר' חנינא שאמר הטעם 'לפי שאין קצובין', ולשיטתו אף לאחר העמדה בדין אין גובים ממשועבדים).

והוסיף עוד לפי זה, שאפילו בנכסים מרובין, כל שעמדו בדין והיה פסק-דין ליתן מוזנות לבנות — גובות הן מנכסים ששיעבדו הבנים אחר כך.

(יש להעיר שמפשט לשון הרמב"ן בב"ב, וכן מלשון הר"ן, משמע שלאחר העמדה בדין אינו מכור כלל. וכ"מ שנקטו בדעת רש"י ורשב"ם. ואף הרא"ש תרץ הראיות שהביאו התוס' באופנים אחרים).

'כל בי שימשי הוה אתי לביתה'... — רעק"א ב'גליון הש"ס' ציין לספר חסידים (תתשכ"ז), שהיה נראה בכגדי חמודות של שבת, (עיי' בגליון הש"ס להלן קיא: שהביא מהירושלמי שלשיטת רבי, צדיקים עומדין באותם מלבושים שלבשו בחייהם ולא בתכריכי קבורתם), ופוטר את הרבים בקידוש היום, לא כשאר מתים שחפשים מן המצוות, כי חיים הם במיתתם. הסברים שונים ניתנו בדברים אלו — ע' במפרשי האגדתא. (וע"ע בספר שבט מוסר להג"ז; בן יהודע).

וראה מה שכתב הגר"צ אבא שאול זצ"ל (בהקדמתו לתשובותיו, אור לציון ח"א) — בגודל מעלת 'שפתותיו דובבות בקבר' (של מי שאומרים מדברי תורתו לאחר מותו), שאף על פי שהמת חפשי מן המצוות, יש לו שכר ותועלת רבה, אולי אף יותר מן המצווה ועושה. ולכך יכול היה רבי להוציא את הרבים בקידוש.

(ע"ב) 'כל דהוה באשכבתיה דרבי, מזומן לחיי העולם הבא' — לכאורה הענין תמוה, כיצד ניתן לזכות בחיי עולם הבא מי שאינו ראוי לו, הלא מהות 'עולם הבא' היא דרגה רוחנית שהאדם רוכש לו בעבודתו, ואם לא הגיע אליה בכוחותיו הוא, איך יתכן שיתנוה לו במתנת חנם? בהכרח הכוונה היא שאותם שהיו בפטירתו של רבי התעלו למדרגה כה גבוהה — פטירת הצדיק חוללה בהם מהפכה ושינוי ערכין כה גדול, עד שנהיו לאחרים, ניתקו עצמם מעלמא דשקרא, ונהפכו להיות בני העולם הבא. (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 247)

'סליק לאיגרא ונפל לארעא ומית' — ודאי לא איבד עצמו לדעת, אלא יש לפרש שעלה לגג שאינו גבוה הרבה, וגם נזהר שיפול על רגליו, באופן שלא ימות אלא יהא לו שבר רגל לכפרה על כך שלא הלך עם מלווי רבנו הקדוש. אמנם מן השמים סבבו שנפל לאחוריו ונשברה מפרקתו. (עפ"י בן יהוידע. ובמהרש"א משמע שמרוב צער עשה כן, ועל כן זכה לחיי העולם הבא).

'אמר רבי שמעון בר רבי צריכא לך ולמטלעתך' — ודאי חלילה לנו לחשוב שנתכוין רבי שמעון לבזות ללוי. אך נראה שרבי שמעון חשב שלוי בתמיהתו על רבי הטיח דברים שלא כדין, ורמז לו הדבר בתוכחה מסותרת, באמרו 'למטלעך' — כשם שנצלע על ידי שהטיח דברים כלפי מעלה (כמו שאמרו בסוכה ג), כך יזהר שלא להטיח דברים כלפי רבי, כי מורא רבך כמורא שמים. (עפ"י בן יהוידע)

'משמת רבי בטלה קדושה' — יש מן הראשונים שפרשו הכוונה לקדושת הכהונה, כמובא בירושלמי, שאותו יום שמת רבי אמרו 'אין כהונה היום'. והביא התוס' ש'הרב רבי חיים כהן היה אומר: אילמלי הייתי כשנפטר רבנו תם — הייתי מטמא לו'. והסבירו (ע' בראשונים כאן, ובשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סט,ח), שכיון שזהו כבודו של הנשיא וגדול הדור, שכולם יתעסקו בו, הרי דינו כדין מת מצוה שאף הכהן מתטמא לו.

ויש שאמרו (על פי הזהר וישלח, ומדרש — מובא בתוס' יבמות סא וב"מ קיד): משום שצדיקים אינם מטמאים במיתתם. היו שסמכו על כך למעשה, אולם הרבה פוסקים יצאו כנגד התר זה. — ע' בפתיח תשובה יו"ד שעב,ב; קיצוש"ע כד, יד. על מקורות רבים בענין, ראה ב'מנהגי ישראל' (שפרבר) ח"ב פרק ח. (וע' שבט הלוי ח"ז קצב).

'ככתבם וכלשונם'

(ע"ב) 'גמליאל בני נשיא... ביראת חטא ממלא מקום אבותיו הוה' — '... ומלתא אגב ארחין מבעי לן למנדע, דאף על גב דתניא בספרי בפרשת המלך שכל פרנסי ישראל בניהם עומדים תחתיהם, ובתורת כהנים יליף מדכתיב גבי כהן גדול ואשר ימלא את ידו דבעי ממלא מקום אבותיו, ובפרק הנושא מוכח דסגי ממלא ביראה אף על פי שאינו ממלא בחכמה, הני מילי בכתר כהונה וכתר מלכות וכל דדמי ליה כגון שררותא דמתא (רמב"ם מלכים א,ז), אבל גבי נשיא ואב בית דין, כיון שכתר תורה מונח בקרן זוית הרוצה יבא ויטול, אין הדבר כן מדין התורה, לפיכך לא מצינו בנשיאים הראשונים שיהיו מנחילים כתריהם לבניהם אלא מהלל ואילך... ואפשר שכיון שקלקלו עבדי חשמונאי בבית שני ועמדו הורדוס ובניו וחטפו להם

על ישראל מלכות שאינה הוגנת, התקינו בית דין שיהא כתר תורה משלים לכתר מלכות להושיב הבן על כסא אביו...'. (מתוך עשרה מאמרות לרמ"ע מפאנו — מאמר חקור דין ביט. וע"ע בספר חסידים תשנז; מגן אברהם נג ס"ק לג)

'מת בערב שבת סימן יפה לו' —

'הקשה מורי, הא כוונת הש"ס להשמיענו איך לעשות תקנה להנצל מחיבוט הקבר, מזה שאין כן בענין זה שימות בערב שבת, שאין זה בידו לעשות? — וביאר שהוא מוסר גדול, שימות בערב שבת — רצה לומר לפנות את עצמו מכל עסקי העולם הזה כאילו מת, כדי לעשות הכנה לשבת, ובוזה ניצל מחיבוט הקבר. ישמע חכם ויוסיף לקח'. (תולדות יעקב יוסף — דף רח ע"ד).

'אנא עבדי דלא משתכחה תורה מישראל, דאייתינא כיתנא, ושדינא, ומגדלנא נישבי, וצידנא...'

— 'כל המפרשים תמהו למה לי כל ההכנות התמוהות הללו, מזריעת הפשתן, מכמורת, צידה, תיקון הקלפים, וכתובת המגילות — ביגיעה בלי שיעור. ולמה לא היה לוקח ה' חומשים, ושיתא סדרי משנה כתובים? אתמהה.

ושמעתי בשם הגאון ר"א מוילנא דכל זה היה צריך ללימוד התינוקות, באמרו (ואם קבלה הוא נקבל) דנמצא בספרי הקבלה דעל פי הסוד, ריבוי ההכנות למצוה מגדל ומרבה קיומה והעמדתה. ובדרך זה התינוק לומד יותר. על כן עשה כל ההכנות בעצמו.

— והנה, אין לי שום עסק וידיעה בנסתרות, ולא אוכל לדעת אם אמת נמסר, ההקדמה והפירוש על פי זה מהגאון הנ"ל, או אם שקר ענו בי בשתיים. אכן, בדרך נגלה והשכל הפשוט מצד עצמו אמת ונכון, דאם התלמיד רואה כמה יגיעות יגע המורה בהכנות בעדו, יטה לו יותר לב ואוזן... (לשון רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל, בחידושי למסכתין. וע' גם במהרש"א (ב"מ פה) שהצלחת המפעל תלויה בכך שהמעשים וההכנות נעשים כולם לשם שמים ובכוונה טהורה. ולכך ע"י פעולות רבי חייא שהיה פועל באופן זה, לא תשתכח תורה בישראל. וע"ע בשו"ת שבת הלוי (ח"ג קמה) אודות לימוד תורה מספרים שנכתבו ע"י אדם שאינו הגון. וכן נמצא בכתבי הח"ח, שספר שנכתב בכוונה קדושה וטהורה, ודאי השפעתו רבה יותר על הלומד בו.

עוד בענין זה — ע' במשנת רבי אהרן ח"א עמ' קפה ועמ' רי ואילך; חכמה ומוסר ח"א ריב; שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ — 'אחרית דבר מראשיתו'.

ועל פי הפשט כוונתו לומר אפילו אם אזדמן למקום שאין שם עורות וגם אין בו צבאים לשחטם כדי לכתוב על עורם, אוכל להמציא עורות כדי לכתוב עליהם. (בן יהוידע)

פרפראות

'מת בערב יום הכיפורים — סימן רע לו' —

רבי משה אריה ליב גרודינסקי (סבו של הגאון רבי חיים עוזר גרודינסקי), רבה של איוויע (פלך וילנא), נפטר בשיבה טובה אור לערב יום הכיפורים. לאחר פטירתו, מצאו רשום בכתב ידו, בשולי הדף שבגמרתו, על המאמר 'מת בערב יום הכיפורים סימן רע לו' — בזה הלשון: 'הני מילי כשמת בערב יום הכיפורים לפנות ערב, לאחר שהכין את עצמו להכנס לקדושת היום הקדוש ולא הניחוהו מן השמים, שאז הוא סימן רע לו, אבל אם מת בערייה"כ בבוקר, בטרם הכין את עצמו לקדושת היום הקדוש הבא, הרי זה כאילו מת באחד משאר ימות השנה, ואין בזה כל סימן רע'

— ויהי הדבר לנס בפי כל, שעל עצמו נכתבו הדברים. (מתוך תולדות האחיזה שנדפסו בראש ח"ד ל'אחיזה', ב"ב תשמ"ו.
וע"ע ב'עין יעקב' (על ה'עין יעקב') ובחידושי ר' עזריאל כאן, על פטירת צדיקים בעיה"כ"פ).

'... כתוב אחד אומר: ותגזר אומר ויקם לך — צדיק גזר והקב"ה מקיים, וכתוב אחד אומר: ומי יאמר לך מה תעשה — היאך שני המקראות האלה מתקיימים יחד? — אלא, חפץ הקב"ה שצדיקו יגזרו גזרות: פלוני זה יהיה נושע, פלוני זה יתרפא, וכיוצא בו. אבל אינו חפץ שצדיקו יורוהו את דרך הישועה ואת דרך הרפואה. אוהב הוא האב שבנו מתחטא לפניו, אבל אינו אוהב שבנו ילמדוהו כיצד לעשות...'

אף אני, פעם אחת נכנס אלי איש מר ומצוק. אמרתי לו: מן השמים ירחמו! אמר לי: מאין יבוא עזרי וכל שערי העזרה והישועה כבר ננעלו בפניו! אמרתי לו: אך און וויי וואלט געווען צום בונים'ן ער זאל דינען צו א גאט וואס דארף מ'זאל איהם לערנען ווי אזוי צו העלפן א איד!... (התרגום בלשון הקודש: אי ואבוי היה לבונים שיעבוד לאלקים הזקוק שילמדוהו כיצד להושיע לאיש מישראל!...!).
(מתוך 'חסידים ואנשי מעשה' א (עמוד רמו במהדור' שלישיית) — על הרבי ר' בונם מפשיסחא. ומובא הענין גם בשיח שרפי קודש-א, רסד ובשמחת-ישראל).

דף קד

'יהי רצון שיכופו עליונים את התחתונים, ולא הווי שתקי רבני' —
וכן כתב הר"ן (בנדרים מ) על פי דברי הגמרא כאן, שיש ובמקום צער ויסורים גדולים, ראוי לבקש רחמים על החולה שימות (ומצאנו כן בכמה מקומות: ע' תענית כג. ב"מ פד.). והביאוהו כמה פוסקים להלכה — עיין ב'ערוך השלחן יו"ד שלה, ג; מנחת שלמה צא, כד (ושם דן על מניעת טיפול תרופתי לצורך הארכת חיי חולה המתייסר).
וע"ע: ספר חסידים (הוצ' מקצ"נ תקיט); תפארת ישראל יומא ח, ז' ב'בועז'; שו"ת חקקי לב ח"א יו"ד נ; אגרות משה חו"מ ח"ב עג, א (וע"ש בסי' עד, שנראה שם שלמעשה אין לנו להתפלל שימות); ציץ אליעזר ח"ה ה ברמת רחל; שבט הלוי ח"ה רנג רפז, ג; 'ביצחק יקרא' (לר"א נבנצל שליט"א); תשובות והנהגות ח"ב תשלח; ילקוט יוסף — כרך ז; מגדים חדשים (וויס) — ברכות ו.

'בשעת פטירתו של רבי, זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה, אמר: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה, ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה' — כבר הקשו הראשונים (כאן ובמסכת עבודה זרה יא.) ממה שאמרו (בע"ז שם) על רבי שלא פסקו מעל שלחנו לא צנון ולא חזרת (וע"ש בתוס' שאלו נועדו לצורך המשכת התאבון. ובדבריהם כאן משמע שלא נכנסו מעדנים לגופו כלל)?
התוספות (שם) תרצו שאמנם בני ביתו ואוכלי שלחנו, אוכלים היו מעדנים, אך הוא לבדו נמנע מהם. ובספר מסלת ישראלים (יג) כתב: '... זהו ענין הפרישות הטוב — שלא יקח מן העולם בשום שימוש שהוא משתמש ממנו, אלא מה שהוא מוכרח בו מפני הצורך אשר לו בטבעו אליו. הוא מה שהשתבח רבי במאמר שזכרתי, שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה, עם היותו נשיא ישראל ושלחנו שלחן מלכים בהכרח ליקר נשיאותו, וכאמרם ז"ל 'שני גוים בבטנך...'.
ויש מי שפירש (ריעב"ן שם) שזה שאמר 'לא נהנית אפילו באצבע קטנה' מתייחס ליגיעתו בעשר אצבעותיו בתורה, היינו, שלא נהנה כלום מכל עמלו ויגיעתו כפיו בסידור וכתובת המשנה [בעשר אצבעותי]. (עפ"י ריעב"ן שם. וע' גליוני הש"ס מגילה יב. ד"ה מפני שנהנו).
ורבנו צדוק הכהן מלובלין זצ"ל (בישראל קדושים' עמ' 12, וב'צדקת הצדיק' רסב ועוד) כתב שהפרוש כפשוטו,